

811.163.41'367.332.7

<https://doi.org/10.18485/sj.2024.29.1.4>**МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ***

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 17. 10. 2023.

Прихваћен: 12. 12. 2023.

ТИПОВИ МОДАЛНИХ ИЗРАЗА У СЛОЖЕНОМ ГЛАГОЛСКОМ ПРЕДИКАТУ

У раду** се даје попис и опис модела сложених предиката састављених од модалних израза и инфинитивне или *да*+презентске допуне, који се у литератури тек мимогредно помињу. Три су типа модалних израза у саставу сложеног предиката: то су или придјевски или именички или прилошки модални изрази, с тим да се придјевски и прилошки творе само са копулативним глаголом *бити*, док се именички творе и са глаголом *бити* и са глаголом *имати*. Зато су сложени предикати с именичким модалним изразима структурно и најразнообразнији. Они су моделски троврсни, а – ако се за критеријум узме и (не)алтернативност непунозначних глагола *бити* и *имати* у саставу сва три модела – заправо су шестоврсни: 1) два типа модела с декомпонованим модалним именичким изразима, 2) два типа модела с перифрастичким модалним именичким изразима, 3) модели са фразеолошким модалним изразима и с глаголом *бити* и с глаголом *имати*. Насупрот структурно најразнообразнијим моделима сложених предиката с именичким модалним изразима, стоје лексички најсиромашнији и структурно-синтаксички најусловљенији модели сложених предиката с прилошким модалним изразима. Модели са придјевским модалним изразима су – иако структурно једнообразни јер се творе само с глаголом *бити* – лексички најразнообразнији, зато што је број придјевских модалних лексема неупоредиво већи од именичких, а да о прилошким и не говоримо.

---

* mkovacevic31@gmail.com

** Ово је више него двоструко шира верзија рада поднесеног на 53. Међународном научном састанку слависта у Вукове дане.

Будући да у литератури нису готово уопште разматрани критеријуми разграничења *да*-унутарпредикатских и *да*-клаузалних допуна уз модалне изразе, у раду смо покушали дати што егзактније критеријуме за диференцирање сложених предиката с модалним изразима с инфинитивном или *да*+презентском допуном од сложених реченица са допунском *да*-клаузом. Тиме су модификоване и многе мимогредне констатације које даје србистичка и/или сербокроатистичка литература о овом типу сложених конструкција, а посебно оне везане за статус прилошких модалних израза.

Кључне ријечи: сложени глаголски предикат, модални глаголи, модални придјевски, именички и прилошки изрази, инфинитив, конструкција *да*+презент, допунска *да*-клауза.

* * *

Сложеним глаголским предикатима сматрају се предикати састављени од непотпуног фазног или модалног глагола и допунског глагола у инфинитивној или форми *да*+презент. „Модалним глаголима називају се глаголи који не означавају неки конкретан процес, него служе за модификацију каквога другог процеса. Они заправо успостављају модални однос (а то значи вољни, жељни, захтјевни, потицајни, вербални и сл.) између процеса означена самосталним глаголом и субјекта, односно између процеса означена самосталним (пунозначним) глаголом и говорника. [...] Фазни су глаголи слични модалнима, само што они не модифицирају процес изражен пунозначним глаголом, него означавају различите фазе појединога процеса (радње)” (Прањковић 2013: 187, 190). Модалних глагола у српском језику има тридесетак.¹

У исцрпнијим се граматикама и појединим научним радовима констатује да су модалним глаголима у оквиру предиката конкурентни одређени модални изрази. А заправо оглагољени модални изрази², јер они нужно у свом саставу имају и глаголску и неглаголску компоненту. Глаголска компонента је непунозначни глагол, и то по правилу или копулативни глагол *бити*, или „перифразни

¹ Прањковић (2013: 188–190) даје списак од тачно 30 модалних глагола, а првих 10 су: *хтјети*, *морати*, *требати*, *ваљати*, *смјети*, *моћи*, *знати*, *умјети*, *имати* и *жељети*, који су и употребно најфреквентнији модални глаголи у српском језику.

² Сам термин *модални израз* у функцији еквивалента модалном глаголу двоструко је споран и/или непрецизан. Најприје због тога што се термин *модални израз* већ усталио у означавању модалних израза у функцији ријечци, односно модалних прилога, као нпр: *без сумње*, *без шале*, *на срећу*, *на жалост*, *с разлогом* и сл. А потом што модални изрази који су еквиваленти модалним глаголима никад нису, као они у функцији ријечци, само неглаголски/безглаголски, него морају у свом саставу имати и непунозначан глагол, тако да су у питању изрази чије су нужне компоненте непунозначни глагол и неглаголска – придјевска, именичка или прилошка – лексема. Тако су оглагољени модални изрази с обзиром на врсту неглаголске лексеме у свом саставу троврсни: а) глаголско-придјевски модални изрази, б) глаголско-именички модални изрази, и б) глаголско-прилошки модални изрази.

глагол³ *имати*. Као неглаголска компонента оглагољених модалних израза најчешће се, ако не и једино, у литератури наводи *придјев*. Тако искључиво о модалним изразима компонованим од глагола *бити* и модалног придјева говоре П. Мразовић и З. Вукадиновић (1990: 279), В. Ружић (2006: 239–241); Н. Киш (2016; 2017: 307–322); П. Пипер (2005: 312–313)⁴, Д. Сесар (2001: 205–207). Уз наведени тип глаголско-придјевских модалних израза (с придјевима *кадар*, *способан*, *вољан*, *спреман*, *дужан*), још два глаголско-именичка модална израза компонована од глагола *бити* и „приједложно падежног израза” (*бити у могућности*, *бити у стању*) наводе Ј. Силић и И. Прањковић (2005: 290). Уз глаголско-придјевске модалне изразе, П. Пипер и И. Клајн (2022: 358) констатују и постојање глаголско-прилошких модалних израза састављених од глагола *бити* и прилога *могуће*, *потребно*, *неопходно* и *нужно*. М. Алановић констатује постојање именичких модалних израза у вриједности модалних глагола у оквиру „глаголског комплекса” (Алановић 2018:119). Једино М. Стевановић наводи сва три структурна типа модалних израза састављена не само од глагола *бити* него и од *немати* и придјева, прилога или именице (Стевановић 1979: 39, 598–599)⁵.

У наведеној србистичкој и/или сербокроатистичкој литератури која помиње оглагољене модалне изразе нема јединственог мишљења о њиховом предикатском статусу. У литератури се сусрећу два мишљења. По првом, превлађујућем мишљењу, наведени модални изрази представљају предикативни дио неглаголског (именског) предиката. Тако Н. Киш констатује да се придјеви са значењем оптаивне модалности „налазе у позицији лексичког језгра копулативног или семикопулативног предиката персоналне реченице и као типични комплемент везују за себе допунску клаузу” (Киш 2017: 312). Д. Сесар такве придјеве сматра „модалним предикативом”, тј. да представљају „придјевски дио именскога предиката који се може замијенити значењски блиским модалним глаголом (нпр. бити присиљен = морати)” (Сесар 2001: 2007). М. Алановић (2018: 122–127; 149–154) безизузетно примјере с копулом и придјевом био он модални или не, и прилогом био он модални или не

³ „Перифразним глаголима називају се глаголи који (бар једним од својих значења) могу бити саставним дијелом глаголских перифраза, тј. конструкција које подразумевају чврст (неријетко и фразеологизирани и/или лексикализовани) спој глагола и именске ријечи (обично одглагољне или отпридјевне именице с приједлогом или без приједлога), нпр. *водити борбу*, *изразити захвалност*, *ступити на снагу*, *довести у питање* и сл.” (Прањковић 2013:191).

⁴ Истина, придјевским модалним изразима с придјевима *вољан*, *вредан*, *дужан*, *кадар*, *рад*, *принуђен*, *спреман*, *способан*, П. Пипер додаје и „декомпоновани предикат *бити у стању*” (Пипер 2005: 313).

⁵ М. Стевановић (1979: 39) наводи реченичне потврде и за придјевске изразе (*дужан си, готова је*), и за прилошке изразе (*потребно је, жао је, тужно је, неправедно је*) и за именичке изразе (*немати право, дужност је, не бити у стању, срамота је*), од којих, како ћемо видети, нису сви конституенти сложеног глаголског предиката, иако им такав статус Стевановић експлицитно одређује.

сматра именским и прилошким предикативима копулативних предиката, док у примјерима именичких израза састављених од глагола *имати* или *бити* и модалних именица које „алтернирају са одговарајућим модалним глаголима ... допунска клауза добија статус клаузоида, укључујући се у састав глаголског комплекса, нпр. *Имам жељу/желим да путујем...*” (Алановић 2018: 119). По мишљењу Ј. Силића и И. Прањковића „посебном врстом копулативног предиката или, боље рећи, копулативног дијела предиката, може се сматрати разлагање модалних глагола на копулу и именски дио, који обично има облик придјева или приједложно-падежнога израза.” (Силић/Прањковић 2005: 290). П. Пипер функцију модалних придјевских и прилошких израза изједначава са функцијом модалних глагола, сматрајући да „модални аналитички предикати имају у свом саставу неки од модалних глагола или модалних израза”, који су „семантички непотпуни ако нису употребљени заједно с неким пунозначним глаголом, чије значење модификују” (Пипер/Клајн 2022: 358; Пипер 2005: 313). На неколико српских и енглеских модалних придјевских и именичких израза као преводних еквивалената указује Т. Михаиљ Пијетловић (2020: 33–57). Једино М. Стевановић експлицитно модалне именске, прилошке и придјевске изразе, изједначавајући их функционално са модалним глаголима, подводи под сложене глаголске предикате: „Не само глаголи већ и именски, односно придевски или прилошки изрази непотпуног смисла са глаголима у презенту и везником *да* испред њега, или у инфинитиву, као својом допуном, такође чине *сложене предикате*” (Стевановић 1979: 39).

Истина, и код неких других аутора имплицитно се указује на то да модални, посебно придјевски изрази могу бити дијелом сложеног глаголског предиката, констатацијом да њихова комплемент, осим допунске *да*-клаузе, може бити и инфинитив. Тако П. Мразовић и З. Вукадиновић констатују да „мали број придева може за себе да веже искључиво зависну реченицу или *инфинитивну конструкцију*” (1990: 279). Слично мишљење о допунама модалним придевским изразима износи и В. Ружић кад каже да они „добијају као допуно реченицу или, евентуално, *инфинитив*” (Ружић 2006: 240). Н. Киш између 32 придјева оптагивне модалности издваја четири за које каже: „Само се уз придеве: *припреман, рад, склон и спреман* у улози модалног индикатора пропозиција може исказати инфинитивом одговарајућег глагола” (Киш 2017: 312). Ј. Силић и И. Прањковић (2005: 290) у свим примјерима предиката с модалним изразима као њихову нужну допуно наводе искључиво инфинитив.⁶ „Инфинитив као комплементизатор могућ је само када су идентични носиоци управне и допунске предикације” (Ружић 2006: 241). А то је нужан услов за употребу не само инфинитивне него и *да*-презентске допуне у сложеном глаголском предикату, јер су „модални глаголи у аналитичким предикатима

⁶ Па је тим чудније да они предикате с модалним изразима сматрају „врстом копулативног предиката”.

са *да*-конструкцијама одлика моноагентивних реченичних структура у том смислу што је агенс модалног глагола и пунозначног глагола исти. [...] Ако у реченици са модалним глаголом постоји хетероагентивност, таква реченица није проста, него сложена реченица са допунском клаузом” (Пипер/Клајн 2022: 359). Из тога логично проистиче да у свим случајевима моносубјекатских реченица у којима постоји могућност међусобне зајмене инфинитива и *да*-конструкције уз модалне изразе⁷, баш као што је то случај и са модалним глаголима, оглагољена модална конструкција и *да*-допуна имају вриједност сложеног глаголског предиката, а не сложене реченице са *да*-допунском клаузом. Тај критеријум је тим више значајан ако се зна да је „у предикатима у чијем су саставу модални глаголи и модални изрази начелно могуће употребити или инфинитив пунозначног глагола или *да*-конструкцију с тим глаголом”, јер „избор инфинитива или *да*-конструкције у таквим предикатима не зависи само од тога који је модални глагол у питању, него и од његовог синтаксичког окружења” (Пипер/Клајн 2022: 361).

Као што се из датог прегледа види, србистичка и/или сербокroatистичка и граматичка и научна литература по правилу само региструје постојање сложених глаголских предиката с модалним изразима, без готово икаквих ширих научних анализа њиховог статуса. Будући да се тек мимогредно у литератури скреће пажња на постојање сложених глаголских предиката с конституентским модалним изразима, а да до сада том питању није, колико нам је познато, посвећен ни један једини рад, циљ нам је, на основу богатог корпуса публицистичког стила савременог српског језика⁸, пописати и – уз уважавање синтаксичких, лексичких и семантичких критеријума – описати типове модалних исказа у саставу сложеног глаголског предиката. При опису модела предиката с конституентским модалним изразима покушаћемо дати одговор и на у литератури присутна спорна тумачења појединих аспеката овог типа предиката, истовремено отварајући и нека од питања која до сада нису била предмет србистичког и/или сербокroatистичког синтаксичког научног интересовања.

У анализи ћемо модалне изразе у саставу сложеног глаголског предиката класификовати према два комплементарна критеријума: а) према типу глагола у саставу модалног израза, и б) према типу неглаголске компоненте у саставу модалног израза. На основу та два критеријума издвајамо три темељна модела

---

⁷ Али не на основу писаних потврда аутора из Србије, како то чини нпр. Н. Киш (2016; 2017), јер је у Србији, за разлику од западних простора српског језика, употребу инфинитива готово потпуно потиснула *да*-презентска конструкција, тако да ни језичко осјећање за употребу инфинитива чак ни код лингвиста, а камоли код других посленика писане ријечи са тог простора српског језика није сигурно.

⁸ Списак извора наведен је на крају рада. Осим примјера из тих извора користили смо се, истина ријетко, и примјерима како из литературе, тако и са интернета.

оглагољених модалних израза: 1) *глаголско-придјевски модлани изрази*, тј. модални изрази састављени од глагола *бити* и неког модалног придјева; 2) *глаголско-именички модални изрази*, који су, с обзиром на тип глагола у свом саставу, двоврсни: а) изрази са глаголом *бити* и именицом у неком зависном падежу, б) изрази с глаголом *имати* и именицом у акузативној или генитивној беспредлошкој форми; и 3) *глаголско-прилошки модални изрази*, које чини комбинација глагола *бити* и неког модалног прилога.

МОДАЛНИ ИЗРАЗИ ТИПА „БИТИ + МОДАЛНИ ПРИДЈЕВ” У СЛОЖЕНОМ ГЛАГОЛСКОМ ПРЕДИКАТУ

Од свих оглагољених модалних израза највише је писано о онима придјевског типа. Они су чак и монографски описани у оквиру обраде придјевских допуна у савременом српском језику (Киш 2016), а онима са оптаивним модалним значењем, који представљају велику већину, посвећен је и посебан научни рад (Киш 2017). Међутим, ни у монографији ни у датоме раду није освјетљаван проблем разграничења употребе датих израза у саставу сложеног предиката и зависносложене допунске реченице. Н. Киш само констатује који од придјева има као комплемент допунску *да*-клаузу и/или инфинитив. За око четрдесетак придјева ауторка наводи да им комплемент може бити „допунска клауза”, док само за десет придјева, и то четири са значењем оптаивне модалности (*припреман, рад, склон и спреман*), три са значењем деонтичке модалности (*дужан, обавезан и позван*) и три са модалним значењем способности (*подобан, способан и кадар*) констатује да као допуну могу имати инфинитив (Киш 2016: 75, 176–177; 2017: 312). Ауторка – као ни М. Алановић у студији о допунским реченицама (2018: 91–197) – не дистингуира случајеве у којима је допунска *да*-конструкција дио предиката, од случајева у којима је она зависна допунска клауза. Из тога се погрешно може закључити да све *да*-презентске допуне придјевима представљају зависне допунске клаузе, како те допуне Н. Киш и М. Алановић и именују, док само инфинитивне допуне са датим придјевима чине сложени (глаголски) предикат. Притом је Н. Киш за постојања и инфинитивне придјевске допуне примијенила врло неегзактан, мало је рећи споран, критеријум потврде датог типа допуне у електронском *Корпусу савременог српског језика* Математичког факултета у Београду, који готово искључиво чине текстови са говорног подручја Србије, гдје је инфинитив готово потпуно потиснут од *да*-презентске конструкције (в. напомену 9).

И наш сав корпус чине текстови публицистичког стила са подручја Србије, па због тога критеријум ријетке употребе инфинитива као синонимног конкурента *да*-презентској конструкцији и не може бити одлучујући за проглашење *да*-допуне клаузом или дијелом предиката. За одређење конструкција

састављених од придјевских модалних израза и *да*-презентске допуне као сложених предиката, а не као сложених двокалузалних реченица – одлучујућа су била неколика критеријума: а) критеријумом моноагентивности, тј. исто-сти субјеката и оглагољеног придјевског израза и *да*-презентске допуне, б) критеријумом немогућности употребе *да*-допунске конструкције уз наведени придјевски израз у било којој форми мимо презентске, в) критеријумом немогућности употребе *да*-допуне са хетероагентивним (неподударним) субјектима, и г) критеријумом могућности замјене *да*-презентске конструкције инфинитивом, замјене која је можда неубичајена за источни, али је по правилу могућа у западном српском језичком изразу.

Вишегодишњом ексцерпцијом корпуса публицистичког стила савременог српског језика издвојили смо чак 47 модалних придјевских израза који са *да*-презентском допуном чине сложени предикат, а не сложену реченицу. У питању су придјевски изрази у чијем је саставу и потврдна или одрична форма глагола *бити*⁹ а уз које конструкција *да*+презент има функцију допунске предикатске компоненте:

1) *бити властан да...*; 2) *бити вољан да...*; 3) *бити вредан да...*; 4) *бити готов да...*; 5) *бити дорастао да...*; 6) *бити дужан да...*; 7) *бити жељан да...*; 7) *бити задужен да...*; 9) *бити кадар да...*; 10) *бити компетентан да...*; 11) *бити меродаван да...*; 12) *бити мериторан да...*; 13) *бити моћан да...*; 14) *бити надлежан да...*; 15) *бити намеран да...*; 16) *бити невољан да...*; 17) *бити немоћан да...*; 18) *бити ненадлежан да...*; 19) *бити непозван да...*; 20) *бити несклон да...*; 21) *бити неспреман да...*; 22) *бити овлашћен да...*; 23) *бити обавезан [= дужен] да...*; 24) *бити обавезан [= задужен] да...*; 25) *бити одлучан да...*; 26) *бити оран да...*; 27) *бити осуђен [= предодређен] да...*; 28) *бити осуђен [= кажњен] да...*; 29) *бити подобан да...*; 30) *бити позван да...*; 31) *бити предиспониран да...*; 32) *бити предодређен да...*; 33) *бити приморан да...*; 34) *бити принуђен да...*; 35) *бити приправан да...*; 36) *бити припреман да...*; 37) *бити присиљен да...*; 38) *бити рад да...*; 39) *бити решен да...*; 40) *бити склон да...*; 41) *бити слободан да...*; 42) *бити способан да...*; 43) *бити спреман да...*; 44) *бити спречен да...*; 45) *бити упоран да...*; 46) *бити упућен да...*; 47) *бити храбар да...*

Већина док фарба и куца ускршња јаја *није власна да пољемше* са патријархом. (Данас, 18. 4. 2023, 11); Он *је вољан да игра*. (Политика, 15. 7. 2022, 18); Он *је вредан да се чита* (Пипер 2005:313); Жена *је била готова да пође* за њим. (Политика, 31. 7. 2022, 23; Растко Петровић); Власт у Србији *није дорасла да реши* овај проблем. (Киш 2016: 74) Послодавац *је дужан да плати* и одређени износ за осигурање (Вечерње новости, 5. 4. 2006, 4); *Био сам жељан да пуцам*, јер је био рат. (Вечерње новости, 10. 4. 2006, 12); Зато *је* свака република и нација *била задужена да* међу својима *пронађе* „непријатеље“.

⁹ То вјероватно није и коначан списак свих оглагољених придјевских израза у саставу сложеног глаголског предиката.

(Политика, 6. 8. 2023, 9); Истраживачи *су кадри* да математички предвиде брзину промена за сваку реч. (Политика, 17. 11. 2007, КУН, 8); Станивуковић каже да *није компетентан да оцијени* о каквом злочину се ради ([https://www.youtube.com > watch](https://www.youtube.com/watch)); Једино *сам* ја *меродавна* да одлучим који делови мог власништва могу поћи са мном, а који не. (<https://sr.glosbe.com/sr/sr/merodavan>); Жири *је мериторан* да провијењује филмове. (<https://www.slobodnaevropa.org>); *Моћни [су]* да употребе кључ мира за КиМ (Вечерње новости, 3. 10. 2023, 2: наслов); ...да *је* надлежни спортски савез *надлежан* да то учини. (Политика, 13. 8. 2023, 16); Вучић *није надлежан* да одређује минималац (Данас, 22. 8. 2023, 16: наслов); Калај *је био намеран* да успостави бошњачки језик и бошњачку нацију. (Политика, 21. 7. 2022, 22); Уз то, Буш ће радити са подељеним, у себе загледалим Конгресом, који *је* крајње *невољан* да шаље америчке трупе ван земље. (Киш 2016: 181); *Немоћни смо* да решимо проблеме на стадионима (Политика, 27. 4. 2015, 32); Ковачевић је објаснио да све градске општине тешко функционишу јер *су* потпуно обезвлашћене и стога *ненадлежне* да решавају бројне проблеме грађана. (Киш 2016: 78); Дај у штампу ту вражију ствар! Изјавићу да *сам* *непован* да дам савет о томе. (Киш 2016: 79); ...сада *смо неспремни* да се суочимо са овом тужном истином. (Данас, 27. 3. 2023, 19); Београд *би* такође *био овлашћен* да спроводи србизацију Црне Горе. (Данас, 18. 4. 2023, 20); Ко је довољно глуп *обавезан* је да прави и велике глупости. (Политика, 23. 4. 2023, 22: Милен Миливојевић); Србија *је* тада *обавезана* да направи пругу од Београда до Врања и границе са Турском и Бугарском за три године. (Вечерње новости, 3. 9. 2023, 8); *Био је одлучан* да се бори до краја суђења (Блиц, 12. 3. 2006, 9); Богдан Богдановић *је спреман* и *оран* да се врати у државни тим. (Политика, 5. 7. 2023, 18); С ким *сам* ја *осуђен* да делим исти век! (Горан Петровић, *Папир са воденим знаком*, Београд: Лагуна, 2022, 147); Достојевски *[је]* *осуђен* да у затвору проведе године усред групе најокорелијих злочинаца. (Политика, 6. 8. 2023, 19); ...указано је на сумњу да родитељи *нису подобни* да се старају о детету. (Данас, 29. 3. 2023, 5); Критичар *је позван* да суди у име разума. (Ружић 2006, 239: Р. Животић); Он *је предоређен/предиспониран* да буде шампион. (разг.); Не могу бити песимиста, јер сам жив, па *сам приморан* да будем оптимиста. (Политика, 30. 10. 2022, 32); Москва *ће бити принуђена* да предузме узвратне мере. (Вечерње новости, 5. 4. 2023, 11); Вашингтон *није приправан* да дели командну палицу. (Политика, 14. 4. 2023, 22); Он *је припреман* да нам се у томе придружи (разг.); Он *је* сада *присиљен* да путује светом. (Политика, 13. 8. 2023, 28); Председник Србије *склон је* да доноси одлуке супротне оним информацијама које се појављују у јавности. (Данас, 22. 7. 2022, 3); Колико год пута сам тако нешто чуо, *нисам био склон* да у то поверујем. (Данас, 2. 11. 2022, 11); Дулаковић *[је]* *слободан* да прети сведоцима (Вечерње новости, 28. 4. 2023, 5: наслов); Ако ви *нисте способни* да потпишете Темелјни уговор – поднесите оставку. (Политика, 21. 7. 2022, 4); Такође је рекао да *је спреман* да поштује одлуке суда. (Вечерње новости, 31. 3. 2023, 11); Академик Љубомир Симовић *био је спречен* да присуствује скупу. (Вечерње новости, 16. 5. 2023, 23); Због повреде и гипса који сам носила три месеца *нисам* баш *рада* да станем на скије. (Вечерње новости, 12. 1. 2015, 29); *Решен је* да разоткрије починиоце. (Политика, 4. 2. 2023, 32); Брђанин *[је]* *упоран* да се врати (Вечерње новости, 7. 8. 2023, 33: наслов); Банке су одобравале кредите на поверење, а сада *су упућене* да и саме траже помоћ од владе не би ли се што пре стабилизовале и задржале поверење штедиша и пословних партнера (Киш 2016: 177); Знао сам да га поседујем, али *нисам био довољно храбар* да га прикажем. На таленат мислим! (<https://www.instagram.com/p/CfuJPCBlbJR/>) итд.

Сви наведени придјевски модални изрази представљају „волунтативна модалност, којом казивач исказује своје мишљење о увјетима остваривости неке ситуације, односно о нужности, могућности или намјери (жељи) да се она оствари” (Сесар 2001: 207). Унутар широко схваћене волунтативне модалности, дати се прилошки изрази могу, према критеријумима Н. Киш

(2017), семантички спецификовати троврсно: а) изрази са значењем *особине типа способности, важности и сл.* (*властан, дорастао, овлашћен, меродаван, мериторан, подобан, способан, кадар, компетентан, неспособан, осуђен [предоређен], предиспониран, предодређен, надлежан, ненадлежан, позван, непозван*), б) изрази са значењем *деонтичке модалности*, које подразумевају обавезност извршења неке радње (*дужан, обавезан, упућен, приморан, принуђен, присиљен, задужен, осуђен, спречен, позван*), в) изрази са значењем *оптативне модалности*, којима се исказује жеља, воља или спремност за извршење радње (*жељан, одлучан, упоран, вољан, спреман, намеран, решен, готов, приправан, припреман, рад, склон, несклон*). И управо семантичка разнообразност придјевских израза уз лексичкосемантичке специфичности сваког од придјева у њиховом саставу указују на то да дати придјевски изрази нису са конкурентним модаланим глаголима у синонимском него тек у блискозначном односу.

Када се погледа списак придјева у саставу модалних придјевских израза, види се да су ти придјеви двоврсни – у питању су или прави придјеви, или девербативни придјеви, с тим да је у сва три наведена семантичка типа много више девербативних од правих придјева. Међу тим девербативним придјевима најбројнији су они у форми глаголског придјева трпног, који су без изузетка деривирани од перфективних глагола, иако означавају стања у којим се налази субјекат. Код њих је, дакле, придјевска компонента надређена глаголској. „Код оваквих именских предиката са трпним придјевом изведеним од перфективних глагола долази до колизије између видске вриједности глагола од ког је изведен трпни придјев и видске вриједности самога предиката – он, наиме, означава именовано стање ствари у трајању” (Танасић 2005: 93).

Синтаксички се дати придјевски изрази могу подијелити у обавезно предикатске и факултативно предикатске. У прву групу спадају придјеви чије је употреба везана искључиво за глаголско-придјевске изразе у саставу сложеног глаголског предиката. То су придјеви типа „*predicativa tantum*, тј. могући су само у саставу предиката (*вољан, вредан, дужан, кадар /арх./, рад /арх./*)” (Пипер 2005: 312–313)¹⁰. У другу групу придјева што творе и придјевске изразе спадају придјеви чија се дистрибуција не своди само на употребу у глаголско-придјевским изразима у саставу сложеног предиката, него могу бити употријебљени атрибутски, па сљедствено и у статусу предикатива посебне

¹⁰ Наш корпус оповргава квалификацију придјева *кадар* и *рад* као архаизама. Наиме, ти придјеви у публицистичком стилу савременог српског језика спадају међу фреквентније и врло обичне. Уз то, очито је да под *predicativa tantum*, с обзиром на значење које имају у придјевском изразу, потпада већи број придјева од пет наведених (с тим да је спорно да ли ту уопште спада придев *вредан*, уп.: *Он није вредан да се толико секираш због њега*), као нпр.: *решен, готов, властан, намеран, одлучан, обавезан, одлучан, позван* ...

реченице или клаузе. Такви су нпр.¹¹: *меродаван, мериторан, компетентан, слободан, способан, принуђен, присиљен, спречен, властан, немоћан, непозван, приправан, приморан* и не само они. Ти придјевни логично имају ширу дистрибуцију од придјева *predicativa tantum*, тако да само од контекста зависи у којој ће функцији бити употребљени: да ли у саставу глаголско-придјевског израза, да ли као конгруентни атрибути, или пак као предикативи неке просте реченице или клаузе у сложеној. Али ни они не чине синтаксички недјелјиву категорију, зато што се неки од њих сами могу појавити у функцији атрибута или предикатива, док други нужно захтијевају рекцијску допуну – или падежну, односно предлошко-падежну, или *да*-клаузалну (нпр.: *несклон томе, склон повредама; неподобан за то, неспремен за то, предодређен за то, приморан на то, присиљен на то, надлежан за то* и сл.).

МОДАЛНИ ГЛАГОЛСКО-ИМЕНИЧКИ ИЗРАЗИ У СЛОЖЕНОМ ГЛАГОЛСКОМ ПРЕДИКАТУ

Сви модални глаголско-именички изрази су прифрастички, јер представљају конструкцију састављену од двије компоненте: а) непунозначног перифразног глагола *имати* или *бити*, и б) номинализованог израза, тј. именице у падежној или предлошко-падежној форми. Модални перифрастички изрази се – узме ли се за критеријум творбено-трансформациони саоднос са конкурентним модалним глаголом – могу подијелити у два типа: 1) декомпоновани модални глаголско-именички изрази, и 2) перифрастични глаголско-именички изрази. Та два типа израза „се битно разликују према способности њиховог свођења на једну глаголску лексему. То је код декомпонованог могуће, он нужно имплицира постојање недекомпонованог, једнолексемског глагола из којег се деривира декомпоновани, као његова функционална варијанта без разлике у значењу (могућност ревербализације) уз могућност стилистичког маркирања, а код перифрастичког таква могућност не постоји и имплицира се значење двоелементне глаголско-именичке конструкције дескриптивног карактера јер глагол на одређени начин модификује дати израз уносећи у њега различите семантичке компоненте” (Тодоровић 2023: 31).

¹¹ Као придјеве који „могу бити употребљени и атрибути” П. Пипер (2005: 313) наводи само три: *принуђен, спреман, способан*.

ДЕКОМПОНОВАНИ ИЗРАЗИ ТИПА „ИМАТИ + МОДАЛНА ГЛАГОЛСКА ИМЕНИЦА” У СЛОЖЕНОМ ГЛАГОЛСКОМ ПРЕДИКАТУ

У србистичкој и/или сербокроатистичкој литератури нити један аутор који је говорио о модалним изразима не само да не употребљава термин „декомпоновани модални израз” него и не наводи ниједан примјер за постојање ових израза у форми „имати+модална девербативна именица”.

При ексцерпцији примјера из публицистичког стила савременог српског језика забиљежили смо слједећих 14 модалних именичких израза који са да-презентском допуном чине сложени предикат, а не сложену реченицу. У питању су именички изрази у чијем је саставу потврдна или одрична форма глагола *имати/немати* а уз које конструкција да+презент има функцију допунске предикатске компоненте:

- 1) *имати вољу да...*; 2) *имати дозволу да...*; 3) *имати допуштење да...*;
- 4) *имати жељу да...*; 5) *имати задатак да...*; 6) *имати могућност да...*; 7) *имати моћ да...*;
- 8) *имати намеру да...*; 9) *имати обичај да..* 10) *имати одлуку да*;
- 11) *имати понуду да...* 12) *имати потребу да...* 13) *имати решење да...*
- 14) *имати снаге да...*

Србија *има вољу да све то реши* (Вечерње новости, 28. 2. 2013, 37); *Немате воље да се удубљујете* у пословне проблеме. (Политика, 18. 4. 2023, 30); Истовремено, опозиција *ће* сада *имати могућност да изгласа* неповерење влади. (Вечерње новости, 17. 3. 2023, 10); Србија наравно *нема могућност да се сама одупре* немачком утицају. (Политика, 16. 8. 2023, 23); Војко једини *има истинску моћ да уједини* регион. (Данас, 17. 3. 2023, 15); Показало се да *имамо и моћ да утичемо* на процесе. (Политика, 14. 8. 2023, 6); Он *је имао* велику *жељу да постане* извршни трубач. (Вечерње новости, 13. 8. 2023, 10); *Имам* само *жељу да радим* конкретне ствари. (Вечерње новости, 10. 7. 2022, 3); Челси *је имао намеру да га доведе* и на зиму. (Вечерње новости, 15. 8. 2023, 45); Ђоковић *нема намеру да се вакцинише* против вируса корона. (Политика, 26. 7. 2022, 18); У Даровојеру *је имао обичај да се упушта* у разговор са сељацима-кметовима. (Политика, 6. 8. 2023, 19); Књаз Милош Обреновић *је имао обичај да уоброчено подиже* порезе. (Политика, 13. 8. 2023, 8); *Имате* све већу *потребу да се експонирате*. (Политика, 8. 4. 2023, 26); *Немам потребу да било коме удовољавам*. (Вечерње новости, 6. 8. 2023, 40); Партизанови фудбалери данас *имају задатак да победе* екипу Радника. (Политика, 17. 3. 2023, 17); Један од окривљених Горан Стојановић *имао је задатак да* као полицијским службеник ... *ради* на откупљивању личних карата. (Вечерње новости, 25. 3. 2023, 6); Џакарта тоне, а председник Индонезије *има решење – да сагради* нову. (<https://www.nedeljnik.rs/dzakarta>); Ђаво *има допуштење да* само уз помоћ страсти, мисли и имагинације *утиче* на човека. (<https://stil.kurir.rs/lifestyle/zanimljivosti/50620/>); Како одабрати врсту психотерапије и ко *има дозволу да их пружа*. (<https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-65711775>); Популарни Манчо *има понуду да преузме* националну селекцију Саудијске Арабије. (Вечерње новости, 15. 8. 2023, 45); Они, међутим, као ни Курти, *немају снаге да организују* овакав инцидент. (Политика, 27. 9. 2023, 22); и сл.

Као што се види, није велики број глагола подложен декомпоновању са непотпуним „перифразним” глаголом *имати/немати*. Ти декомпоновани глаголи по типу модалне семантике могу се подијелити у двије групе. Прву чине седам глагола, од којих су четири прави модални глаголи. То је глагол *моћи*, који има двије декомпоноване варијанте: *моћи* [→ *имати могућност*; *имати моћ*], а преостала три су: *желети* [→ *имати жељу*], *намеравати* [→ *имати намеру*] и *требати* [→ *имати потребу*]. Тим глаголима треба додати и декомпозицију контекстуално модалног глагола *обичавати* [→ *имати обичај*] и глагола *задати* [→ *имати задатак*], као и *волети [→ *имати вољу*]. Специфичан је статус декомпонованих израза *имати вољу* и *имати задатак*. Израз *имати вољу* не може се ревербализовати јер је „изгуби[о] семантичку везу с глаголом *волети*” (Клајн 2003: 19). Именичком изразу *имати задатак* није прави синоним глагол *задати*, па се ни он тим глаголом не може ревербализовати, јер се агенс тог глагола не подудара са агенсом декомпонованог израза, тако да глаголски израз *имати задатак* заправо значи „задани задатак”, односно „имати задату дужност/обавезу”.

Семантичка структура израза *имати задатак* (у значењу „дужност” или „обавеза”) у основи је, бар што се статуса њеног агенса тиче, подударна структури преосталих наведених декомпонованих глагола, који и нису прави модални, него су то тек контекстуално. Они, наиме, садрже најмање двије хетероагентивне семантичке компоненте: „намјеру” субјекта и „сагласност „анонимног агенса, а то су: *допустити* [→ *имати допуштење*], *одлучити* [→ *имати одлуку*], *понудити* [→ *имати понуду*], *решити* [→ *имати решење*]. Због те хетероагентивности нужних семантичких компоненти ових глагола, неподударни су субјекти код глагола у декомпонованом изразу и код недекомпонованог глагола. Глагол који подлијеже декомпозицији заправо је семантички пасиван јер не подразумејева да субјекат декомпонованог модалног израза допушта, одлучује, нуди, рјешава нешто пацијенсу, него подразумејева да то добија од пацијенса, па тако нпр. *имати допуштење* или *понуду* не значи допустити или понудити некоме нешто, него добити допуштење или понуду од некога за нешто.¹²

¹² Истина код глагола *одлучити* и *решити* кад се не ради о добијању писане или усмене сагласности субјекат недекомпонованог глагола и субјекат декомпонованог израза могу бити подударни (уп. *После дуго размисљања дошао је до решења*).

ДЕКОМПОНОВАНИ МОДАЛНИ ИЗРАЗИ ТИПА „БИТИ + ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНА ФОРМА ГЛАГОЛСКЕ ИМЕНИЦЕ” У СЛОЖЕНОМ ГЛАГОЛСКОМ ПРЕДИКАТУ

За разлику од декомпонованих модалних именичких израза која досадашња србистичка и/или сербокроатистичка литература није препознавала, имплицитно на декомпоноване модалне изразе са глаголом *бити* указују Ј. Силић и И. Прањковић (2005: 290) констатацијом да се „посебном врстом копулативног предиката или, боље рећи, копулативног дијела предиката, може сматрати разлагање модалних глагола на копулу и именски дио”, па то потврђују примјерима *бити у могућности* и *бити у стању*. Говорећи о модалним изразима, П. Пипер (2005: 313) констатује да то може бити и „декомпоновани предикат *бити у стању*”. И то је, додају ли се томе још неколика преводна примјера Т. Михаић Пијетловић (2020), све што о овом типу декомпонованог модалног израза говори србистичка и/или сербокроатистичка литература.

Од модалних глагола подложних декомпоновању са „перифразним” глаголом *бити* и глаголском именицом твореном од глагола који се декомпонује у корпусу смо забиљежили један једини глагол, и то глагол *моћи*, који остварује двије варијанте декомпонованог модалног израза:

- 1) *бити у могућности да...*; 2) *бити у моћи да...*

Друкчије то не би могло да функционише, јер ретко ко је у могућности да да четири милиона евра свог новца за фудбалски клуб. (Данас, 14. 7. 2022, 21); Петина Немаца није у могућности да купи божићне поклоне. (Политика, 23. 11. 2002, 11); Чак је речено да Русија није у могућности да помогне Србији. (Данас, 2. 8. 2022, 3); Али, Србија није у моћи да њихове позиције мења. (Политика, 25. 9. 2006, 6) итд.

Модални глагол *моћи* при декомпоновању с глаголом *бити* постаје глаголска именица у локативној форми с предлогом *у* (*у могућности*, *у моћи*), с тим да је неупоредиво фреквентнија именица *могућност* од именице *моћ* у овом као и у изразу с глаголом *имати*. Те двије именице, иако изведене од истог глагола, очито нису потпуно синонимне, јер је именица *моћ* семантички богатија. Она не значи само могућност, то јој је значење иманентно, али надограђено и семантичком компонентом „имати право/снагу”.¹³

Глагол *моћи* тако у савременом српском језику остварује три форме модалних израза: придјевски модални израз само у негираној форми: *бити немоћан*, и четири именичка модална израза с именицом *могућност* и *моћ* и уз потврдне и уз одричне облика глагола *имати* и *бити*: *имати могућност*,

¹³ Уп. у *Речнику српског језика* под **моћ**: „4.а. (обично у вези с глаголом „имати”) *право спровођења нечега, располагања нечим, одлучивања о нечему и сл.*; б. *снага (владања, господарења и сл.), сила, власт, ауторитет*” (Речник 2007: 734), док се за израз **бити у могућности** наводи само значење *бити у стању, моћи*. (Речник 2007: 723).

немати могућност; имати моћ, немати моћ; бити у могућности, не бити у могућности; бити у моћи и не бити у моћи.

ПЕРИФРАСТИЧКИ МОДАЛНИ ИЗРАЗИ ТИПА „ИМАТИ + НЕГЛАГОЛСКА ИМЕНИЦА” У СЛОЖЕНОМ ГЛАГОЛСКОМ ПРЕДИКАТУ

Плодан је и модел творбе именичких модалних израза у савременом српском језику с неглаголском именицом с глаголом *имати/немати*. Тако смо у корпусу забиљежили чак 15 лексичких типова овог модела именичких модалних израза:

1) *имати амбицију да...*; 2) *имати ингеренције да...*; 3) *имати надлежност да...*; 4) *имати обавезу да...*; 5) *имати петљу да...*; 6) *имати потенцијал да...*; 7) *имати право да...*; 8) *имати предиспозицију да...*; 9) *имати прилику да...*; 10) *имати проблем да...*; 11) *имати склоност да ...*; 12) *имати слободу да;* 13) *имати снаге да...*; 14) *имати храбрости да...*; 15) *имати шансу да...*

Кфор је спреман да одговори свакоме ко *има амбицију да уништи* нормалан политички процес. (Политика, 16. 12. 2006, 2); Сенат *нема ингеренције да доноси* одлуке. (Вечерње новости, 23. 3. 2023, 4); Уставни суд БиХ *нема надлежност да оцењује* уставност политичких одлука, ставова и прокламација које доноси Скупштина РС. (Политика, 12. 6. 2022, 4); Савет Европе *има обавезу да осигура* примену демократских стандарда и слобода. (Данас, 5. 5. 2023, 9); *Имали [су] петљу* [← *Били су храбри*] *да га позову* (Вечерње новости, 18. 1. 2023, 25: наслов); А премијер би могао бити неко ко *нема потенцијал да гради* своју функцију. (Данас, 15. 7. 2022, 3); Једна такав листа *би имала потенцијал да добије* значајну подршку (Данас, 22. 8. 2023, 12); *Има* [Београд] *велики потенцијал да постане* један од главних европских градова. (Данас, 12–13. 8. 2023, Недеља, IX); Путници *имају право да затраже* надокнаду. (Вечерње новости, 4. 7. 2022, 9); Жене *нису имале право да иду* у кафане. (Политика, 24. 7. 2022, 16); Свако десето дете у Србији *има предиспозиције да буде* гојазно, а свако пето је гојазно. (<https://www.youtube.com/watch?v=Nx-T18hd4Zw>); Прве две утакмице које смо играли биле су затворене, друге две су сви *имали прилику да виде*. (Политика, 16. 8. 2023, 18); *Немам прилике да излазим* толико. (Блиц, 13. 8. 2023, 23); Нејмар *нема проблем да настави* каријеру у Саудијској Арабији. (Вечерње новости, 14. 8. 2023, 46); Ја *немам никакав проблем да дођем*, напротив. (Блиц, 17. 9. 2023, 29); Партнер *има склоност да вас провоцира*. (Press, 22. 1. 2007, 22); Опет, могу да буду само задовољни третманом који су добили: *имају* потпуну *слободу да покажу* ко су и шта су. (Вечерње новости, 15. 8. 2023, 4); *Имам снаге да наставим* да радим свој посао. (Вечерње новости, 22. 1. 2007, 48); Много тешко ми је све то пало и *немам снаге да се поново вратим* кошарци (Press, 25. 5. 2006, 24); *Имамо храбрости да причамо* о злочинима над Србима (Политика, 19. 1. 2023, 5); Савићевић, дакле, *није имао храбрости да прозове* онога „коме су судије помагале” (Блиц, 14. 3. 2006, 30); Вучићевић још увек *има шансу да избегне* затвор (Данас, 27. 3. 2023, 5); Србија због Вучића *нема шансе да реализује* приоритете грађана. (Данас, 12. 7. 2022, 15).

Као што се види, чак је више типова са перифрастичним модалним изразима с неглаголским именицама од оних с глаголским именицама уз глагол

имати. Истина, ти типови с неглаголским изразима су двоврсни. Први тип чинили би малобројнији примјери с деадјективном („отпридјевном”) именицом и они би се могли подвести под праве декомпоноване моделе, с том разликом што као у претходном случају није декомпонован глаголски него именски предикат са придјевом као предикативом. При том декомпоновању копулативни глагол *бити* прелази у „перифразни” глагол *имати*, а придјев се категоријално преобразује у придјевску (деадјективну именицу), уп.: *бити храбар* [→ *имати храброст*], *бити склон* [→ *имати склоност*], *бити надлежан* [→ *имати надлежност*]. На тај начин успоставља се синонимски однос између конкурентног придјевског и именичког модалног израза.

Други тип модалних именичких израза с неглаголаким именицама је много бројнији и фреквентнији, а чине га веза „перифразног” глагола *имати* са простим (неизведеним) именицама апстрактне семантике: *амбиција, инегеренција, предиспозиција, обавеза, потенцијал, право, предиспозиција, проблем, прилика, слобода, снага, шанса*. Именички изрази овога типа семантички су врло диференцирани (покривају и оптативно и деонтичко значење) и по правилу су у односу на конкурентне модалне глаголе семантички богатији бар за једну семантичку компоненту. Тако нпр. израз *имати право* богатији је бар за семантичку компоненту „легално” од конкурентног глагола „моћи”, јер увијек значи „моћи+на легалан начин”. Сличан је случај и са изразом *имати прилику*, који је у односу на глагол *моћи* богатији за семантичку компоненту „околност”. Управо то су разлози што је овај тип модалних именичких израза доста продуктиван.

ПЕРИФРАСТИЧКИ МОДАЛНИ ИЗРАЗИ ТИПА „БИТИ + ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНА ФОРМА НЕГЛАГОЛСКЕ ИМЕНИЦЕ” У СЛОЖЕНОМ ГЛАГОЛСКОМ ПРЕДИКАТУ

Много неплоднији од модела са перифразним глаголом *имати* и неглаголском именицом у српском књижевном језику јесте модел творбе перифрастичких модалних израза с глаголом *бити* у потврдној и одричној форми и неглаголском именицом у локативу с предлогом *у*. У корпусу смо забиљежили следећих шест типова овога модела модалних глаголско-именичких израза:

- 1) *бити у интересу да...* 2) *бити у обавези да...* 3) *бити у прилици да...*;
- 4) *бити у позицији да...*; 5) *бити у ситуацији да...* 6) *бити у стању да...*

Ником у демократском блоку *није у интересу да иде* на нове изборе. (Press, 22. 1. 2007, 4); Балша Копривица *је био у обавези да се појави* на Летњој лиги у дресу Детројит Пистонса. (Политика, 14. 7. 2022, 20); Као последицу тога имамо одредбу по којој *су* само две телевизије – РТС и РТВ – *у обавези да употребљавају* ћирилично писмо. (Вечерње новости, 15. 3. 2023, 5); Чекао сам на свој меч, па *сам био у прилици да видим* како играју. (Вечерње новости, 20. 1. 2014, 40); Остаје жал што Матија Настасић *неће бити у прилици да помогне* својим саиграчима у младој репрезентацији. (Политика, 2. 6. 2015, 32); Лажни

осећај среће и задовољства може вас навести да данас потрошите више него што *сте у позицији да зарадите*. (Вечерње новости, 4. 7. 2022, 16); ...да ли *би* Митровић *био у ситуацији да се стави* на располагање селектору Драгану Стојковићу Пиксију (Вечерње новости, 14. 8. 2023, 48); ... да српски шампион више *није у ситуацији да се „мери”* са својим ривалима у европским такмичењима. (Данас, 25. 8. 2022, 19); Ако *су у стању да доведу* људе пред дуге цеви, замислите колико *су у стању да вас* још дубље доведу до дна сиромаштва. (Данас, 29. 12. 2022, 29); *Нисам био у стању да дуго држим* висок ниво игре. (Политика, 7. 9. 2022, 19) итд.

У свих шест забиљежених типова овога модела уз глагол *бити* употребљавају се искључиво апстрактне просте (нетвореничке) именице у локативној форми с предлогом *у*. Најчешће су то блискозначне именице са општим значењем „околности”: *прилика, ситуација, позиција*, које су неријетко у датом типу модалног именичког израза међусобно замјењиве, уп. нпр.: *Нисам био у прилици/ситуацији/позицији да то урадим*. Интересантно је, међутим, да се од тих трију околносних именица само с именицом *прилика* творе перифрастички модалани изрази и с глаголом *имати* и с глаголом *бити* (уп.: *Нисам имао прилику/нисам био у прилици да то урадим*), док преостале двије именице творе модални перифрастички израз само с глаголом *бити*. Именица *прилика* није једина која повезује перифрастичке модалне изразе с глаголом *бити* и *имати*, то је чак много чешће именица *обавеза* (уп.: *Он има обавезу да то уради/Он је у обавези да то уради*). И не само да су ти модели перифрастичких израза у потврдној и одричној форми међусобно конкурентни, него им је конкурентан и придјевски модални израз са придјевом *обавезан*, твореним управо од те именице (уп. *Он је обавезан да то уради/Он је у обавези да то уради/Он има обавезу да то уради*).

У оквиру овога модела перифрастичких израза формиран је вјероватно најфреквентнији од свих модалних израза српскога језика, израз *бити у стању*, који од свих модалних израза има најопштије оптаивно значење „моћи учинити или поднети нешто” (Оташевић 2012: 55), тако да и није чудо што може замијенити готово све модалне глаголе и модалне оптаивне изразе, што и јесте разлог његове велике употребне фреквентности.

МОДАЛНИ ИМЕНИЧКИ ИЗРАЗИ СА ДРУГИМ ГЛАГОЛИМА У СВОМ САСТАВУ

Осим с глаголима *бити* и *имати* у потврдној и одричној форми именички перифрастички модални изрази покаткад се творе и са другим глаголима, при чему управо ти глаголи уносе неку нову компоненту у значење самог модалног израза. У корпусу смо забиљежили појединачне, готово околиналне примјере модалних именичких израза творених уз помоћ глагола: *дати, донети, доћи, добити, затражити, изразити, најавити, одбацити, оставити, пропустити, стећи, уграбити*:

...такве особе дају себи право да оцењују рад других. (Вечерње новости, 17. 3. 2023, 31); Као и у свим добрим филмовима, почетак је био тежак, али не и мрачан, радњи је дата могућност да се развије. (Данас, 6. 9. 2023, 27); Град је донео одлуку да направи модерну салу за борилачке спортове. (Политика, 18. 3. 2023, 20); Ако су супружници заједнички дошли до одлуке да се разведу споразумно, у споразуму су навели и коме припада, односно вршење родитељског права. (<https://advokat-velickovic.rs/starateljstvo-i-izdrzavanje-dece-posle-razvoda>); Више пута су нагласили да разговор воде да би утврдили како сам дошао у прилику да разговарам с њиховим држављанином. (Политика, 18. 8. 2023, 49); Главни закључци су да је Мбапе сада ипак оставио могућност да продужи уговор. (Вечерње новости, 15. 8. 2023, 46); ... донели су одлуку да оду... (Данас, 4. 7. 2022, 7); Васић је на овом рочишту затражио могућност да опет изнесе своју одбрану. (Вечерње новости, 3. 4. 2023, 10); ...да је земља коју тренутно води Анджеј Дуда најавила спремност да се у том смислу одрекне и дела сопственог суверенитета. (Политика, 3. 4. 2023, 2); Одбацила је могућност да буде министарка. (Политика, 9. 4. 2023, 6); Крагујевац је стекао право да реализује, према оцени жирија, најбоље архитектонско-урбанистичко решење. (Политика, 26. 7. 2022, 21); Са девет година, Томас је изразио жељу да постане пилот хликоптера. (Вечерње новости, 30. 3. 2023, 22); Током ових посета угледни дипломата није пропустио прилику да афричким државама изрази захвалности. (Политика, 18. 3. 2023, 3); ...са 16 година добила је прилику да ради као асистент (Данас, 18. 4. 2023, 14); Власти Републике Руске су брзински прогласиле шеснаести август даном жалости у том ентитету, испоставиће се не зато што им је жао жртва, већ зато што су уграбиле прилику да на овај начин уцењују други ентитет. (Данас, 17. 8. 2023, 32; Марко Видојковић); Поменуле политичке организације које у њему учествују исказале су спремност да раде и на ширем уједињењу опозиције. (Данас, 31. 8. 2023, 4); итд.

Највећи број наведених глагола, а сигурно је да њихов списак није коначан, твори модални израз само са одређеном именицом (нпр. стећи право, изразити жељу, пропустити прилику...), док неколико њих учествује у творби модалних израза с именицом могућност (уп.: дати могућност, оставити могућност, одбацити могућност, затражити могућност...), као и с именицом прилика (уп. не пропустити прилику, добити прилику, уграбити прилику, доћи у прилику...). Ни у једном примјеру ниједан од глагола није могуће замијенити „перифразним” глаголом имати или бити а да значење остане исто, због тога што ти глаголи не означавају само постојање модалне ситуације означене именицом (какав је случај са глаголима имати и бити) него модални израз ослужавају још најмање једном семантичком компонентом, која неријетко спречава могућност синонимне ревербализације и кад је у питању израз с глаголском именицом (уп.: Затражио је могућност [← *Може] да опет изнесе своју одбрану). Показаћемо на неколико примјера које то семантичке компоненте одвајају ове глаголе од општеперифразних глагола имати и бити у модалном именичком изразу. Тако се нпр. имати одлуку и доћи до одлуке разликују по одсуству семантичке компоненте „процеса досезања резултата” код имати одлуку, а по наглашеном присуству те компоненте код доћи до одлуке, док је израз донети одлуку маркиран само компонентом резултативности. Модални израз затражити могућност наглашава неактуелност постојања могућности, док изразе бити у могућности/имати могућност карактерише актуелност постојања могућности. Слично је и са изразима најавити спрем-

ност и имати спремност. Изразе *стећи право* и *имати право* диференцира компонента временске (не)лимитативности посједовања права: израз с *имати* не подразумејива временску лимитативност, док са *стећи* подразумејива. Изразе *имати право* и *дати себи право* диференцира компонента (и)реалности, итд. Управо због тога што је сваки од наведених израза маркиран посебном семантичком компонентом коју доноси сам глагол, модални изрази с овим и сличним глаголима нити могу бити творбено плодни, нити фреквентни у употреби. Они су употребно готово оказионални.

СЛОЖЕНИ ПРЕДИКАТИ СА МОДАЛНИМ ИДИОМАТСКИМ И/ИЛИ ФРАЗЕОЛОШКИМ ИЗРАЗИМА У СВОМ САСТАВУ

Посебан случај представљају модални именички изрази структурно идиоматског, најчешће фразеолошког типа, који дијеле неко од значења модалних глагола. Они сами никад немају вриједност предиката, него су модална компонента сложеног глаголског предиката, будући да као нужну допуну имају инфинитивну или *да*-презентску форму пунозначнога глагола. Томе су потврда и сљедећи корпусни примјери:

Не пада ми на памет [← не желим/нећу никако] да то радим. (Вечерње новости, 14. 8. 2023, 2); *Не пада ми на памет* [← не желим /нећу] да се браним од твојих махнитих и агресивних измишљотина. (Вечерње новости, 16. 5. 2023, 23); *Жив нисам* [← не могу никако] да сачекам ТВ пренос проглашења величанствене победе над короном. (Данас, 30–31. 5. 2020, 24; Светислав Басара); *Мерак му* [←Жели] да убије! (Курир, 20. 12. 2007, 1: наслов); Немцима *није пошло за руком* [← Немци нису могли/успели] да свету наметну своје феудалне, у суштини паганске традиције. (Политика, 12. 8. 2023, 18); Представља државу и *без везе је* [← не треба/глупо је] да опозиционаре назива коњима и жабама (Данас, 16. 8. 2023, 7); *Имали [су] петљу* [← Били су храбри] да га позову (Вечерње новости, 18. 1. 2023, 25: наслов); Турковићева *је узела себи за право* [← одлучила својевољно] да пише генералном секретару. (Политика, 16. 8. 2022, 4); ...али *нема муда* [← не сме] да отворено каже, него се ограђује са „можда“ (Данас, 16. 3. 2023, 10: Биљана Србљановић); ... јер је добро имати у клубу некога ко *има муда* [← сме] да каже шта мисли о дешавањима у екипи (Српски Национал, 5. 11. 2005, 22); Многе генерације ће кроз то морати да прођу све док народи источне Европе *не буду смогли снаге* [← не могу] да се суоче са њиховом тешком историјом. (Вечерње новости, 24. 7. 2022, 7); *Није било шансе* [←немогуће је/ нису никако могли] да, мимо мене, контактирају клијенте. (Вечерње новости, 25. 3. 2023, 12); Србија *нема тај луксуз* [← не може] да у потпуности игнорише поступке и препоруке ове организације. (Данас, 17–18. 12. 2022, 2); ...изабраници Драгана Стојковића *имају разлога* [←могу основано/имају право] да рашире осмехе после учињеног на премијери. (Вечерње новости, 26. 3. 2023, 39); Да кажем да *је у реду* [←да треба] да се руши интегритет Украјине? (Политика, 25. 8. 2022, 5); *Није у реду* [← не треба] рећи да су посланици нерадници (Блиц, 7. 8. 2008, 2); ...за Србију *нема наде* [← Србија неће моћи] да буде поштена и срећна. (Данас, 2. 8. 2022, 5); итд.

Јасно је, а то се и из у загради реконструисаних глаголских еквивалената види, да сви наведени идиоматизовани именички изрази имају модално значење и да тек „у сарадњи” са допунским глаголом у инфинитиву или форми *да*+презент чине предикат реченице. Захваљујући управо идиоматским и/или фразеолошким изразима у свом саставу реченице с овим типом предиката наглашено су експресивне.

Предикати с фразеолошким/идиоматским изразима у свом саставу отварају једно од врло битних, а неријешених, питања, а то је синтаксички статус субјекта уз такве предикате. Тај проблем представимо на само једном примјеру, првом од овдје наведених: *Не пада ми на памет да то радим*. (Вечерње новости, 14. 8. 2023, 2). Ако је предикат *не пада ми на памет да радим*, онда морфосинтаксички субјекат фразеолошког дијела предиката (*не пада ми на памет*) и допунског дијела предиката (*да радим*) – није подударан: у фразеолошком дијелу субјекат је логички исказан дативном замјеницом *ми*, док је у допунском дијелу у питању садржани граматички субјекат *ја*. Дакле, то су морфосинтаксички (облички) различити субјекти. Али су они семантички исти: и дативно „ми” и номинативно „ја” односе се на исти агенс, семантички су кореферентни (односе се на говорника). Колико је значајно да се оба дијела предиката везују за исти агенс, најбоље се види по томе што би при „разједначавању” агенса у модалном и допунском дијелу реченица била неграматична (уп.: **Не пада *му на памет да то *радим*). Подршку мишљењу да је овдје у питању сложени предикат, а не сложена реченица, дају још два битна аргумента: а) немогућност да предикат *да*-допуне буде у било ком личном глаголском облику сем презенту (уп.: **Не пада ми на памет да је то радио/да ће то радити/ да би то радио* и сл.), и б) могућност замјене *да*-презентске форме инфинитивом (уп.: *Не пада ми на памет то радити*). Ако се зна да се инфинитив у склопу предиката може употријебити само ако модални или фазни глагол са *да*-презентском допуном дијели исти субјекат, онда би дати критеријуми били и нужни и довољни за одређење свих глаголских конструкција у којима су модални и допунски дио конструкције моноагентивни (али не и нужно морфосинтаксички монособјектни) – *сложеним глаголским предикатом*, а не зависносложеном реченицом са *да*-допунском клаузом.

То правило односи се не само на сложене предикате са идиоматским модалним дијелом него и на све предикате с модалним именичким изразима у којима модални именички дио има (имплицитан) логички а допунски дио граматички субјекат, с тим да су они семантички кореферентни¹⁴, као нпр.:

Жеља ми је да будем [← *Имам жељу/Желим да будем*] научник. (Политика, 12. 3. 2023, 25); *Жеља ми је да заиграм* [← *Имам жељу/Желим да заиграм*] у лигама Пољске

¹⁴ Ако агенс није исти, допунска *да*-конструкција није дио предиката, него допунска клауза у зависној реченици, као нпр.: *Жеља нам је да ви решите проблем*.

или Италије. (Вечерње новости, 10. 7. 2022, 36: наслов); Породица Гаћеша има пет девојчица, жеља им је да добију [← Имају жељу/Жеље да добију] и сина или близанце. (Курир, 15–17. 4. 2023, 11: наслов); Намера нам је [← Имамо намеру/Намеравамо] да крајем следеће године правимо и вртић. (Вечерње новости, 25. 7. 2022, 2); Намера им је да обесмисле [← Имају намеру/Намеравају да обесмисле] све што је испреговарано. (Вечерње новости, 8. 3. 2023, 3); Није ми била намера [← Нисам имао намеру/Нисам намеравао] да икога увредим. (Вечерње новости, 4. 3. 2023, 39); Дужност ми је да Вам скренем [← Имам дужност/Дужан сам да вам скренем] пажњу и на једну другу установу.¹⁵ (Данас, 6. 4. 2023, 10); Ја сам писац из сенке и дужност ми је да кажем [← Имам дужност/Дужан сам да кажем] шта мислим (Политика, 19. 8. 2023, КУН, 1); Па то нам је једина прилика [← једино тада имамо прилику/можемо] да се видимо. (Вечерње новости, 15. 8. 2023, 18) итд.

У наведеним модалним именичким изразима дативни замјенички облик заправо је само имплицитно логички субјекат (јер из саодноса са агенсом *да*-презентске допуне подразумејева значење агенса), док је експлицитно посесивни неконгруентни атрибут. Тај неконгруентни посесивни дативни замјенички атрибут може се замијенити конгруентним посесивним замјеничким атрибутом (уп.: Жеља ми је да отпутујем → Моја жеља је да отпутујем), што потврђују и следећи корпусни примјери:

Професор је нагласио да је његова намера била да отвори простор за академску дискусију. (Данас, 4. 1. 2023, 10); Наша жеља је да разговарамо. (Политика, 21. 4. 2014, 4); Моја је обавеза као народног посланика да га уведем у народну скупштину. (Данас, 21. 7. 2023, 3); Време пролази, а моја жеља да се вратим је све јача. (Вечерње новости, 3. 9. 2023, 3); Председник Републике Српске Милорад Додик рекао је да је његова обавеза да гради најбоље односе са Србијом. (Политика, 28. 7. 2023, 5); Куртџијева је намера да похапси све оне који мисле да су физички и интелектуално способни да бране север. (Политика, 2. 9. 2023, 6); и сл.

Као што је у претходним конструкцијама посесивни датив имплицирао податак о агенсу, тако је у овим конструкцијама податак о агенсу садржан у конгруентном атрибуту, уп.: његова намера је била... → он је имао намеру...; наша жеља је... → ми имамо жељу... Агенс имплициран конгруентним атрибутом уз модалну именицу кореферентан је са експлицираним агенсом у граматичком субјекту *да*-презентске допуне, тако да ове конструкције састављене од модалног именичког израза и глаголске *да*-презентске допуне дијеле исти агенс, моноагентивне су, уп.: Наша жеља је да разговарамо → Ми имамо жељу/желимо да разговарамо. А као моноагентивне, баш као и претходне, оне чине сложени предикат¹⁶, а не сложену реченицу са *да*-допунском клаузом.

Из свега наведеног може се закључити да је моноагентивност нужни критеријум у препознавању конструкције састављене од модалног именичког израза

¹⁵ У литератури је овај тип предиката потврђен једним јединим примјером, и то управо с именицом *дужност*: *Дужност вам је да чекате* или: *Дужност вам је чекати*. (Стевановић 1979: 39).

¹⁶ М. Стевановић (1979: 799) у примјеру *Њена је дужност да их само потврђује*, конструкцију *њена је дужност да потврђује* одређује као сложени (глаголски) предикат.

и глаголске да-презентске допуне као конструкције сложеног предиката. У вези са спорним случајевима „сарадње” логичког и граматичког субјекта у таквим конструкцијама важи сљедеће правило: *Уколико у конструкцији састављеној од модалног именичког израза и да-презентске допуне модални и допунски дио имају семантичким кореферентан агенс, без обзира што је тај агенс у модалном конституенту представљен логичким субјектом, а у да-допунском дијелу граматичким субјектом – такве конструкције су сложени глаголски предикати.*

То, међутим, није једини случај неексплицитне неподударности субјекта модалног и да-допунског дијела. Тако у оквиру модалних идиоматских (фразеолошких) израза има и оних који нису само лексички него и граматички блокирани, тј. који се јављају по правилу у истој морфосинтаксичкој форми, као нпр. у *реду је, нема наде за (нас/нама), без везе је* и сл. Ти изрази су имперсонални безагентивни изрази. Кад као допуну имају да-презентску форму, агенс обиљежен том формом постаје и агенс тих израза (баш као што је случај са конструкцијама с нужно имперсоналним глаголом *требати*), тако да су и дате конструкције са модалним идиоматским изразима моноагентивне, друкчије речено: конструкције сложеног предиката (уп.: *У реду је да дођеш/ Без везе је да не дођеш : Треба да дођеш*).

Између имперсоналних модалних форми врло специфичан случај представљају конструкције са модалним прилошким изразима који за допуну имају глагол у инфинитиву или да-презентској форми, типа: *Потребно је радити; Потребно је да се ради; Могуће је да сутра отпутујемо.*

МОДАЛНИ ИЗРАЗИ ТИПА „БИТИ + МОДАЛНИ ПРИЛОГ” У СЛОЖЕНОМ ГЛАГОЛСКОМ ПРЕДИКАТУ

М. Стевановић сматра да, осим модалних именичких и придјевских израза, и „прилошки изрази непотпуног смисла са глаголима у презенту и везником да испред њега, или у инфинитиву, као својом допуном, такође чине сложене предикате”, и за потврду навео примјере: *Потребно је да се оде; Потребно је отићи; Све је више показивао оцу колико је тужно и неправедно живети због туђе кривице; Мени је жао било заклати голуба.* (Стевановић 1979: 39). У „модалне аналитичке предикате” П. Пипер и И. Клајн, поред осталих, сврставају и оне који „имају у свом саставу неки од модалних глагола (*моћи, требати, морати, смети* и др.), или модалних израза (нпр. *могуће је, потребно је, неопходно је*)” у споју са инфинитивом¹⁷, па то поткрепљује примјерима: *Неопходно је издржати; Забрањено је бацати отпатке* (Пипер/Клајн 2022:

¹⁷ На другом мјесту у граматички наводе се још и модални прилошки изрази „*потребно је, нужно је, немогуће је ...*у споју са инфинитивом”, али се за њихову потврду не дају примјери. (Пипер/Клајн 2022: 363).

358). Из наведених, готово подударних ставова, може се закључити да сложени глаголски предикат чине прилошки изрази у споју са инфинитивом или *да*+презентском допуном замјењивом инфинитивом. А то су, ако је судити по наведеним примјерима, искључиво случајеви са имперсоналном формом и прилошког израза и *да*-презентске допуне.

У нашем корпусу много је више забиљежених примјера у којима се прилошки модални изрази комбинују с инфинитивом него са презентском *да*-допуном. Сви забиљежени прилошки изрази компоновани су од модалних прилога и имперсоналне форме глагола *бити* у потврдној или одричној форми, а то су¹⁸:

1) *апсурдно је*; 2) *забрањено је*; 3) *могуће је*; 4) *недопустиво је*; 5) *немогуће је*; 6) *непожељно је*; 7) *непотребно је*; 8) *неопходно је*; 9) *нужно је*; 10) *пожељно је*; 11) *потребно је*, 12) *тешко је*...

Апсурдно је позивати се на јединство и заједништво у тренутку кад стварате раскол у сопственој странци. (Политика, 13. 8. 2023, 6); *Забрањено је бацати* отпатке. (Пипер, Клајн 2022:358); *Могуће је остварити* позитиван економски ефекат инвестирањем у савремене засаде малина. (Вечерње новости, 27. 3. 2023, 6); Ову анализу *могуће је добити* о трошку редовног здравственог осигурања. (Вечерње новости, 14. 8. 2023, 7); *Недопустиво је саветовати* жену да се врати мужу и трпи због деча. (Политика, 7. 8. 2023, 7); *Немогуће је спречити* свако убиство. (Политика, 7. 8. 2023, 7); Ту расцепљеност *је немогуће не видети* и не доживети. (Данас, 16. 8. 2022, 5); *Није било могуће направити* договор о одређеним питањима и концептима. (Политика, 14. 8. 2023, 6); *Непожељно је бити* Црногорац у Београду (https://m.facebook.com/cgnjegos/posts/1517544371702783/?locale=ar_AR); *Непотребно је преносити* људима да их неко оговара (<https://www.facebook.com/damjanovicbrankica/photos/>); *Неопходно је санкционисати* починиоца. (Политика, 17. 8. 2023, 4); ...*да је неопходно* одмах увести санкције (Политика, 4. 7. 2022, 6); Желим одговоре од стручњака колико *је нужно отићи* у потпуну дигитализацију. (Вечерње новости, 16. 3. 2023, 7); Али у позадини таквих ода шашори ужасавајућа идеја да *је пожељно не мењати се*. (Данас, 17. 3. 2023, 9); Предраг Пипер закључује да *није потребно увећавати* улогу Вука Караџића у српској филологији (Политика, 11. 7. 2002, 18); *Потребно је хитно извршити* стручну анализу. (Вечерње новости, 18. 3. 2023, 26); У Русији *је*, међутим, јако *тешко изоловати се* у потпуности. (Политика, 15. 8. 2023, 14); Заиста *је немогуће набројати* сва дешавања. (Данас, 31. 8. 2023, 24) и сл.

У свим наведеним примерима допунски инфинитив *могуће је* замијенити имперсоналном *да*-презентском формом, као нпр.: *Потребно је извршити стручну анализу* [→ *Потребно је да се изврши стручна анализа*]; *Немогуће је спречити* [→ *Немогуће је да се спречи*] свако убиство; *Могуће је остварити* [→ *Могуће је да се оствари*] позитиван економски ефекат...; ... да *није потребно увећавати* улогу Вука Караџића [→ *није потребно да се увећава улога Вука Караџића*]...; *Неопходно је санкционисати* починиоца [→ *Неопходно је да*

¹⁸Што засигурно није потпуни списак модалних прилошких израза у српском језику, али је он доста обиман, с обзиром да се, видјели смо, у литератури спомињу само неколика прилошка модална изрза, од којих сви чак нису ни „опримјерени“.

се санкционише починилац] итд. Иако су инфинитивна и *да*-презентска им-персонална форма синонимне, у употреби су конструкције са презентском формом изузетно ријетке. Тако смо у корпусу и литератури забиљежили само следећих пет примјера:

Неопходно је да се уложи [→ *уложити*] капитал у српски фудбал. (Политика, 15-17. 4. 1013, 30); Без паље *није могуће да се замисли* [→ *замислити*] нека прослава у Шпанији. (Политика, 18. 6. 2023, 32); ...јер горе од онога у Бакуу *тежио је и да се замисли* [→ *и замислити*] (Политика, 13. 8. 2023, 15); У бизнису, *непожељно је да* некоме *извлачите* [→ некоме *извлачити*] столицу, како би тај неко сео. (<https://www.facebook.com/vizavas/videos/rodna-ravnopravnost/958536664942546/>); *Незамисливо је да се превазиђе* [→ *превазићи*] пораз од 5:0 (Политика, 31. 8. 2023, 20); *Потребно је да се оде* [→ *отићи*] (Стевановић 1979: 39).

Дати се модални прилошки изрази не јављају само у безагенсним, односно анонимноагенсним реченицама, које се показују нужним условом њиховог тумачења као дијела сложеног глаголског предиката. Сви наведени модални прилози могу уводити персоналну допунску *да*-клаузу, у којој предикат чак и не мора бити у немобилном презенту и у којим *да*-допунска конструкција не може бити замијењена инфинитивом:

Пошто је доктор мајци рекао *да је могуће да ће се то догодити*, [отац] није био превише узнемирен. (Политика, 17. 8. 2023, 14); ...*сасвим је могуће да ће Вашингтон у догледној будућности и сам желети* да се Европа на неки начин „финландизује”. (Политика, 10. 7. 2022, 13); *Потребно је да се узобиљите*. (Вечерње новости, 18. 3. 2023, 33); *Није неопходно да се сви грађани имунизују доступним вакцинама*. (Данас, 13. 4. 2023, 10) и сл.

У наведеним, и сличним употребно најучесталијим примјерима, *да*-конструкција није допуна модалном прилошком изразу у саставу предиката, него је његова клаузална допуна. У датим реченицама модални прилошки израз заправо је неглаголски (копулативни) прилошки предикат надређене клаузе уз коју *да*-клауза долази као субјекатска клаузална допуна. Из тога се као правило може закључити следеће: кад год уз прилошки модални израз долази *да*-персонална конструкција, тада прилошки израз није дио сложеног предиката, него самостални прилошки предикат којем је *да*-конструкција клаузална допуна. Прилошки израз и *да*-допуна тада не творе сложени глаголски предикат, него зависносложену реченицу с допунском *да*-субјекатском клаузом.

Чињеница да модални прилошки изрази сами могу бити предикати отвара могућност и другачије, чак логичније интерпретације претходно навођених примјера, за које се, како смо видјели, сматра да с инфинитивом и синонимном *да*-презентском имперсоналом допуном чине сложени предикат. Наиме, све је те примјере могуће интерпретирати и као примјере са прилошким предикатом и граматичким инфинитивним субјектом. Утемељеност такве интерпретације потврђује могућност замјене инфинитива или *да*-презентске допуне синонимном глаголском именицом средњега рода, што потврђује да дате конструкције

представљају неспорну субјекатско-предикатску реченицу, у којој модални прилошки израз има вриједност прилошког предиката:

Апсурдно је позивати се [→ *Апсурдно је позивање*] на јединство и заједништво...; *Немогуће је спречити* свако убиство [→ *Немогуће је спречавање* сваког убиства]; *Забрањено је бацати* отпатке [→ *Забрањено је бацање* отпадака]; *Могуће је остварити* позитиван економски ефекат [→ *Могуће је остварење* позитивног економског ефекта]...; *Потребно је хитно извршити* стручну анализу [→ *Потребно је хитно извршење* стручне анализе]; *Неопходно је да се уложи* капитал у српски фудбал [→ *Неопходно је улагање* капитала у српски фудбал], итд.

Критеријално, дакле научно, много је утемељеније тумачење ових конструкција као простих субјекатско-предикатских реченица (или клауза ако су у саставу сложене реченице) него као имперсоналних сложених предиката. То значи да у овим конструкцијама заправо и није у питању прилошки израз, него прави неглаголски (копулативни) прилошки предикат¹⁹.

Будући да су само овакве конструкције навођене за потврду учешћа прилошких модалних израза у творби сложеног предиката, њихово тумачење као субјекатско-предикатских конструкција сугерише закључак да и не постоје сложени глаголски предикати са прилошким изразом као нужним конституентом. Међутим, такав закључак није тачан. Наиме, у два, у литератури о сложеном предикату непомињана, случаја прилошки израз састављен од глагола *бити* и модалног прилога заиста са својом инфинитивном или *да*-презентском допуном чини сложени предикат. У питању су уобичајене, али употребно врло ријетке структуре сложених предиката.

У првом случају ради се о употреби модалног прилошког израза (*бити*+модални прилог) допуњеног инфинитивом или *да*+презент имперсоналном формом у реченицама чији је субјекат анафоричка замјеница *ТО*, као нпр.:

Да је то било могуће до сада *урадити*, вероватно би се урадило. (Политика, 30. 8. 2023, 4); ... *то је немогуће бранити*. (Данас, 31. 8. 2023, 26); Центар за испоруку у Новом Саду могуће је вратити искључиво неотпакован артикал, док у Центар у Нишу *то није могуће урадити*. (<https://www.ikea.com/rs/sr/customer-service/>); Уколико, пак, *то није могуће урадити*, потребно је истакање горива из резервоара. (<https://atlas-servis.com/auto-vesti/>); Уколико *то није могуће урадити* у самом танку, можете загрејати просторију у којој се налази вино и држати на тој температури све док се не заврши ферментација. (<https://www.enolog.rs/pokretanje-zastale-fermentacije/>); *Немогуће је то урадити* на миран начин. (<https://www.facebook.com/545263085559022/>); Обично сами чистимо траву, али сада *је то немогуће урадити* јер не можемо буквално ни да приђемо, трава је огромна. (<https://bujanovacke.co.rs/2023/05/15/>); ...само врсни кувари знају да је *то немогуће урадити* без сенфа. (<https://vital.rs/proizvod/senf...>); Каже да им је тада рекао да је *то тешко да се спроведе*. (Политика, 19. 8. 2023, 5); и сл.

¹⁹ О карактеристикама и типовима прилошког предиката в. Ковачевић (2022: 115–129).

У конструкцијама типа *То није могуће урадити / То је немогуће урадити* анафорска „просентенцијална”²⁰ замјеница *ТО* је граматички субјекат, којим се упућује на претходни исказ или дио исказа²¹, док је преостали дио сложене предикат. За дио састављен од модалног прилошког израза и инфинитива сада и не постоји могућност друкчијег тумачења, будући да експлицирани *то*-субјекат укида могућност да се инфинитив уз прилошки модални израз тумачи као субјекат (у реченицама са субјекатом *то* инфинитив никад није могуће замијенити глаголском именицом). Овај тип реченичне структуре²² показује да комбиновање модалног прилошког израза са инфинитивом или *да*-презентском имперсоналном формом (уп.: *То није могуће урадити* → *То није могуће да се уради*) – представља сложени глаголски предикат.

Други је случај када се прилошком изразу додаје логички дативни или акузативни субјекат који је семантички кореферентан са граматичким субјектом *да*-презентске допуне, замјењиве инфинитивом, као нпр.:

Вучић је рекао да је нама *потребно да обнављамо* школе. (Вечерње новости, 2. 9. 2023, 3); ...на ми *је потребно да уложим* [→ *уложити*] *известан напор* да је не бих поменуо (Алановић 2018; 152; Р. Кузмановић); Шта ми *је потребно* од документације *припремити* [→ *да припремим*] за почетак радова (<http://gradjevinskedomozvole.rs/pitanja-i-odgovori>); *Забрањено* им *је да се окупе* [→ *окупити се*] у покушају да заштите своје сународнике. (Политика, 18. 8. 2023, 2); *Палестинцима* је под израелском војном управом *забрањено да се бране* [→ *бранити се*], не само од свакодневних упада војске и полиције, већ и колонизатора. (Политика, 18. 8. 2023, 2). Како вас *није срамота*²³ *да користите* [→ *користити*] тај израз. (Данас, 18. 8. 2023, 11).

Дативни и акузативни логички субјекат и граматички субјекат *да*-презентске допуне семантички су кореферентни, дакле моноагентивни су. Уз то је конструкција *да*+презент замјењива инфинитивом. И увијек кад је уз прилошки израз експлициран логички дативни или акузативни субјекат који је семантички кореферентан са граматичким субјектом *да*-презентске допуне ако је та допуна замјењива инфинитивом – допуна у *да*-презентској форми нема статус зависне клаузе, него је нужни дио сложеног предиката.

Сложени предикат састављен од прилошког модалног израза и инфинитива или форме *да*+презент у савременом српском језику остварује се само у два случаја: 1) у реченицама са анафорским просентенцијалним *ТО*-субјектом

²⁰ О термину *просентенцијализатор*, којим се анафорички указује на антецедентну реченицу, в. код И. Клајна (1975: 77–78), као и код В. Ружић (2006: 80).

²¹ „Са *то* се може упућивати не само на именицу или именичку фразу, већ и на цео исказ или цео сегмент текста” (Мразовић/Вукадиновић 1990: 648).

²² Којој је структурно-семантички врло блиска, ако не и подударна, упитна реченица следећег типа: *Шта је потребно да се уради* [→ *Шта је потребно урадити*] *како би се то исправило?* (<http://upisnepokretnosti.rs/najcesca-pitanja>).

²³ Именица *срамота* у конструкцијама са акузативним логичким субјектом има прилошко значење, тј. функционални статус прилога.

(уп. *То није могуће поновити / То није могуће да се понови*), и 2) у реченицама са логичким дативним или акузативним субјектом семантички кореферентним са граматичким субјектом *да*-презентске допуне замјењиве инфинитивом (уп. *Потребно ми је да припремим сву документацију/Потребно ми је припремити сву документацију; Како те није срам да се тако понашаш / Како те није срам тако се понашати*).

ЗАКЉУЧАК

У раду смо пописали и описали моделе сложених предиката састављених од модалних израза и инфинитивне или *да*+презентске допуне. Три су типа модалних израза у саставу сложеног предиката: то су или придјевски, или именички или прилошки модални изрази, с тим да се придјевски и прилошки творе само са копулативним глаголом *бити*, док се именички творе и с непотпуним, по правилу „перифразним”, глаголом *бити* и с глаголом *имати*. Зато су сложени предикати с именичким модалним изразима структурно и најразнообразнији. Они су моделски троврсни, а – ако се за критеријум узме и (не)алтернативност глагола непунозначних глагола *бити* и *имати* у саставу тих модела – заправо су шестоврсни: 1) два типа модела с декомпонованим модалним именичким изразима, 2) два типа модела с перфирастичким модалним именичким изразима, 3) модели са фразеолошким модалним изразима и с глаголом *бити* и с глаголом *имати*. Насупрот структурно најразнообразнијим моделима сложених предиката с именичким модалним изразима, стоје лексички најсиромашнији и структурносинтаксички најусловљенији модели сложених предиката с прилошким модалним изразима. Модели са придјевским модалним изразима су – иако структурно једнообразни јер се творе само с глаголом *бити* – лексички су најразнообразнији, зато што је број придјевских модалних лексема неупоредиво већи и од именичким, а да о прилошким и не говоримо. Забиљежили смо чак 47 модалних придјевских израза, а само дванаест прилошких.

Будући да у литератури нису готово уопште разматрани критеријуми за разликовање *да*-унутарпредикатских и *да*-клаузалних допуна уз модалне изразе, у раду смо покушали дати што егзактније критеријуме за диференцирање сложених предиката с модалним изразима с инфинитивном или *да*+презентском допуном од сложених реченица са допунском *да*-клаузом. Тиме су модификоване многе мимогредне констатације које даје србистичка и/или сербокроатистичка литература о овом типу сложених конструкција, а посебно оне везане за статус прилошких модалних израза.

У раду, међутим, нисмо разматрали адекватност, односно научну утемељеност, у литератури предлаганих термилошких решења за предикат с

модалним прилошким изразом у свом саставу. У прегледу литературе о овом типу предиката цитирали смо термилошке предлоге који се нуде за овај тип предиката. Највише аутора, од којих већина говори само о предикатима с модалним придјевским изразима, тумаче предикате с модалним изразима као *копулативне именске предикате* (В. Ружић, Н. Киш, М. Алановић, Д. Сесар, Ј. Силић и И. Прањковић), па чак један аутор (Д. Сесар) предлаже да се уведе и термин „модални предикатив” за модалне изразе у саставу предиката. Разлози за подвођење предиката с модалним изразима под неглаголске или копулативне су двоврсни. Код аутора који су се бавили само допунским клаузама (В. Ружић и М. Алановић, па и Н. Киш) у првом плану је било истраживање клаузалних допуна различитим врстама ријечи. А *да*-клаузе су у највећем броју случајева допуне придјевима, именицама или прилозима који су у функцији предикатива неглаголског предиката (именског или прилошког). Будући да инфинитивна допуна нема статус клаузе, аутори су сматрали да је довољно да наведу критеријуме (моноагентности, моносубјектности) који су нужни за инфинитивну допуну датим изразима а факултативни за (не)конкурентну клаузалну допуну. А све *да*-допуне и кад су оне замјењиве (што није показивано) и кад нису замјењиве инфинитивом називане су *допунским да-клаузама*. Тако је статус модалних израза разматран искључиво из перспективе допунских *да*-клауза, а модални израз тада и јесте предикатив у саставу копулативног (неглаголског) предиката. Проблем је само у томе што све проглашене *да*-клаузе – нису клаузе, него су оне које су синонимне инфинитиву допуна модалним изразима у саставу предиката. Зато један аутор (М. Алановић) *да*-допуне уз један тип именских модалних израза, уочавајући да су ти изрази синонимни модалним глаголима, назива „клаузоидима” „у саставу глаголског комплекса” (*Имам жељу/желим ДА ПУТУЈЕМ; Немамо могућности/не можемо ДА ЗАРАДИМО; Имам намеру/намеравам ДА ТЕ ПОСЕТИМ*). Међутим, у свим другим случајевима уз модалне прилошке и придјевске изразе он *да*-допуну, и кад је замјењива инфинитивом, сматра *да*-клаузом, а не *да*-клаузоидом, тако да за њега ти модални изрази нису дијелови „глаголског комплекса” него копулативни предикати надређене допунске *да*-клаузе. Остаје, међутим, питање како именовати предикат изражен предикатском конструкцијом који аутор зове „глаголски комплекс”. Научно неосновано ју је звати копулативним (неглаголским) предикатом будући да у свом саставу има пунозначан глагол у форми инфинитива или презента с везником *да*. Некритеријално зато што у саставу било ког копулативног предиката, како му и само име каже, глагол може бити само копулативни или семикопулативни, а никако (и) пунозначни глагол. А глаголски комплекс „*модални израз+ инфинитив или да-презент пунозначног глагола*” у свом саставу има два глагола: а) непупнозначни копулативни *бити* или перифразни *имати* у склопу модалног израза и допунски пунозначни глагол у инфинитивној или *да*-презентској форми (нпр.: *Он је присиљен да ђуми/ђумати*). Ништа боље решење није ни предлог (П. Пипера)

да се овај тип предиката називе „модалним аналитичким предикатом” будући да је „модални аналитички предикат” и копулативни предикат типа *обавезан је* и сложени предикат типа *обавезан је да сарађује/сарађивати*.

Предикат са модалним изразом у свом саставу је *сложен* од два глаголска израза: а) глаголско-модалног придјевског, именичког или прилошког израза и б) глагола израженог инфинитивом или у форми *да*+презент. А сваки предикат који у свом саставу има инфинитивну или *да*-презентску допуну јесте нужно глаголски. Зато предикат с модалним изразима и глаголском допуном, сагласно М. Стевановићу, треба сматрати само подтипом *сложеног глаголског предиката*. Од „правих” сложених предиката овај се тип предиката разликује само по томе што умјесто непотпуног модалног глагола у свом саставу има значењски непотпун глаголско-модални придјевски, именички или прилошки израз.

Постојање сложених глаголских предиката са модалним изразима у свом саставу захтијева и модификацију дефиниције сложених глаголских предиката: *Сложени глаголским предикати су предикати састављени од фазног глагола, модалног глагола, или модалног (придјевског, именичког или прилошког) израза и допунског нунозначног глагола у инфинитивној или у форми да+презент*.

ИЗВОРИ

а) штампане новине

Блиц – *Blic*, *dnevne novine iz Beograda*.

Вечерње новости – *Вечерње новости*, *дневне новине из Београда*.

Данас – *Danas*, *dnevne novine iz Beograda*.

Курир – *Kurir*, *dnevne novine iz Beograda*.

Политика – *Политика*, *дневне новине из Београда*.

Press – *Press*, *ugašene dnevne novine iz Beograda*.

Српски Национал – *Srpski Nacional*, *ugašene dnevne novine iz Beograda*.

б) интернет сајтови

(наведени уз примјере са њих преузете)

ЛИТЕРАТУРА

- Алановић 2018:** Миливој Алановић, Реченице са допунском клаузом, у: *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*, у редакцији Предрага Пипера, Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за српски језик САНУ, 91–197.
- Киш 2016:** Наташа Киш, *Допуне придева у савременом српском језику*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Киш 2017:** Nataša Kiš, Pridevi sa značenjem optativne modalnosti, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 42, 307–322.
- Клајн 1985:** Ivan Klajn, *O funkciji i prirodi zamenica*, Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Клајн 2003:** Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Други део: Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- Ковачевић 2022:** Милош Ковачевић, Шта је то прилошки предикат, *Српски језик*, XXVII, 115–129.
- Мразовић/Вукадиновић 1990:** Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića; Novi Sad: Dobra vest.
- Михић Пијетловић 2020:** Тијана Михаић Пијетловић, Модални изрази, придеви, прилози и именице као средства за исказивање коријенске модалности у енглеском и њихови преводни еквиваленти у српском језику, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, L/2, Косовска Митровица, 33–57.
- Оташевић 2012:** Ђорђе Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј.
- Пипер 2005:** Предраг Пипер, Предикат, у: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*, у редакцији Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска, 301–333.
- Пипер/Клајн 2022:** Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, четврто, измењено и допуњено издање, Нови Сад: Матица српска.

- Прањковић 2013:** Ivo Pranjković, Tipologija nepunoznačnih glagola u hrvatskome standardnom jeziku, *Gramatička značenja*, Zagreb: Matica hrvatska, 186–194.
- Ружић 2006:** Владислава Ружић, *Допунске реченице у савременом српском језику*, Нови Сад: Матица српска.
- Речник 2007:** *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Сесар 2001:** Dubravka Sesar, Modalni modeli u hrvatskom i drugim slavenskim jezicima, *Suvremena lingvistika*, 51/52, 203–218.
- Силић/Прањковић 2005:** Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Стевановић ³1979:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) II. Синтакса*, Београд: Научна књига.
- Танасић 2005:** Срето Танасић, *Синтаксичке теме*, Београд: Београдска књига.
- Тодоровић 2023:** Стефан Тодоровић, *Перифрастички глаголи као иманентна особина специјалних стилова савременог српског језика*, необјављена докторска дисертација, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

TYPES OF MODAL EXPRESSIONS IN COMPLEX VERBAL PREDICATE STRUCTURES

Summary

The paper presents an inventory and description of complex predicate models composed of modal expressions and infinitive or “da+present” complements, which are only casually mentioned in the literature. There are three types of modal expressions functioning as complex predicates: they can be either adjectival, nominal, or adverbial, with adjectival and adverbial ones being formed only with the copulative verb “to be”, while nominal ones are formed with both the verbs “to be” and “to have”. Therefore, complex predicates with nominal modal expressions are structurally the most diverse. They come in three types of models, and if the criterion of (non)alternativeness of the verbs “to be” and “to have” in all three models is considered, they are six-fold: 1) two types of models with decomposed modal nominal expressions, 2) two types of models with periphrastic modal nominal expressions, and 3) models with phraseological modal expressions with both “to be” and “to have”. Contrary to the structurally most diverse complex predicate models with nominal modal expressions, the lexically poorest and structurally and syntactically most conditioned models are those with adverbial modal expressions. Although structurally uniform, as they are formed only with the verb “to be”, models with adjectival modal expressions are lexi-

cally the most diverse, as the number of adjectival modal lexemes is incomparably larger than nominal ones, not to mention adverbial ones.

Since criteria for differentiating between within-predicate complements and clausal complements with modal expressions have hardly been considered in the literature, we attempted to provide more precise criteria for distinguishing complex predicates with modal expressions and infinitive complements or “da+present” complements from complex sentences with supplementary “da” clauses. This modifies many casual observations made by Serbian and/or Serbo-Croatian literature on this type of complex constructions, especially those related to the status of adverbial modal expressions.

The paper shows that predicates with modal expressions are most often considered copulative predicates in the literature. Criteria are provided explicitly showing that this type of predicate, which includes a modal expression and a complement in the infinitive or “da+present” forms, is not nor can be a copulative (non-verbal) predicate, but exclusively a complex verbal predicate.

Key words: complex verbal predicate, modal verbs, modal adjectival, nominal, and adverbial expressions, infinitive, “da+present”, supplementary “da” clause.

Miloš M. Kovačević